

Dr hab. Jolanta Brzykcy, prof. ucz.
Instytut Literaturoznawstwa
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ul. Fosa Staromiejska 3
87-100 Toruń

Toruń, 12.09.2026r.

**Recenzja dorobku naukowego dr. Patryka Witczaka
w postępowaniu o nadanie stopnia doktora habilitowanego
w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo**

1. Podstawa prawna i kryteria oceny osiągnięcia habilitacyjnego.

Poniższą recenzję sporządzono z uwzględnieniem stanu prawnego obowiązującego w dniu wszczęcia postępowania habilitacyjnego dr. Witczaka, tj. na podstawie przepisów ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. 2018 r. poz. 1668 z późn. zm.).

Zgodnie z art. 219 ust. 1 ustawy stopień doktora habilitowanego nadaje się osobie, która:

1. posiada stopień doktora;
2. posiada w dorobku osiągnięcia naukowe albo artystyczne, stanowiące znaczny wkład w rozwój określonej dyscypliny, w tym co najmniej:

a) 1 monografię naukową wydaną przez wydawnictwo, które w roku opublikowania monografii w ostatecznej formie było ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. a, lub

b) 1 cykl powiązanych tematycznie artykułów naukowych opublikowanych w czasopiśmie naukowych lub w recenzowanych materiałach z konferencji międzynarodowych, które w roku opublikowania artykułu w ostatecznej formie były ujęte w wykazie sporządzonym zgodnie z przepisami wydanymi na podstawie art. 267 ust. 2 pkt 2 lit. b, lub

c) 1 zrealizowane oryginalne osiągnięcie projektowe, konstrukcyjne, technologiczne lub artystyczne;

3. wykazuje się istotną aktywnością naukową albo artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

2. Oceniane osiągnięcia naukowe kandydata.

Recenzja została przeprowadzona z uwzględnieniem kryteriów wynikających z punktów 1, 2a i 3 przytoczonego ustępu. Ocenie poddano:

a) monografię pt. *Proza Wasilija Janowskiego. Między tradycją a nowatorstwem* (256 ss.), opublikowaną w 2025 roku nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. W roku publikacji rozprawy wydawnictwo znajdowało się w wykazie wydawnictw monografii naukowych sporządzonym zgodnie z przepisami na podstawie art. 267

ust. 2 pkt 2 lit. a ustawy Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Publikacja spełnia zatem formalne kryterium dotyczące miejsca wydania monografii naukowej.

b) pozostałe osiągnięcia naukowe Kandydata, tj.:

- monografię podoktorską pt. *Śmierć w prozie emigrantów pierwszej fali uchodźstwa rosyjskiego – Michaiła Arcybaszewa i Marka Aldanowa – w kontekście literacko-filozoficznym*, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2018, ss. 287.
- artykuły naukowe opublikowane w czasopismach naukowych,
- rozdziały opublikowane w recenzowanych monografiach naukowych,
- opublikowane artykuły recenzyjne i sprawozdania z konferencji naukowych,
- recenzowane prace naukowe
- wystąpienia na krajowych lub międzynarodowych konferencjach naukowych i przedstawione na nich wykłady,
- udział w komitetach organizacyjnych i naukowych konferencji krajowych lub międzynarodowych,
- członkostwo w redakcjach naukowych monografii,
- członkostwo w międzynarodowych lub krajowych organizacjach i towarzystwach naukowych,
- staże odbyte w instytucjach naukowych,
- uczestnictwo w programach europejskich lub innych programach międzynarodowych,
- udział w zespołach eksperckich lub konkursowych,
- dane naukometyczne (sumaryczny współczynnik Impact Factor, sumaryczna punktacja ministerialna, liczba cytowani, indeks Hirscha, którymi legitymuje się Kandydat).

3. Podstawowe dane o Kandydacie.

Dr Patryk Witczak w 2012 roku ukończył studia II stopnia na kierunku filologia rosyjska na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, pisząc pod opieką prof. dr. hab. Joanny Mianowskiej pracę magisterską pt. *Emigracja rosyjska we wspomnieniach Niny Berberowej, Iriny Odojewcewej i Zinaidy Szachowskiej* (w języku rosyjskim). W 2016 roku uzyskał na tej uczelni stopień doktora w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo, na podstawie rozprawy *Śmierć w twórczości emigrantów I fali uchodźstwa rosyjskiego – Michaiła Arcybaszewa i Marka Aldanowa – w kontekście literacko-filozoficznym* (w języku polskim).

Kandydat posiada także tytuł zawodowy magistra historii (temat pracy magisterskiej: *Cudzoziemcy w osiemnastowiecznej Rosji*, promotor: dr hab. Marek Zieliński, prof. UKW), jest ponadto absolwentem podyplomowych studiów polonistycznych na UKW w Bydgoszczy (2012 rok) i studiów podyplomowych w zakresie redakcyjno-wydawniczym na UMK w Toruniu (2025 rok).

Od 1 października 2017 roku pracuje jako adiunkt badawczo-dydaktyczny w Katedrze Literatury Polskiej i Rosyjskiej Wydziału Literaturoznawstwa UKW w Bydgoszczy (wcześniej: Katedra Literatury Rosyjskiej w Instytucie Neofilologii i Lingwistyki Stosowanej Wydziału Humanistycznego).

4. Ocena wskazanego przez Kandydata osiągnięcia naukowego.

Jako główne osiągnięcie naukowe dr Witczak przedstawił we wniosku wydaną w 2025 roku monografię pt. *Proza Wasilija Janowskiego. Między tradycją a nowatorstwem*. Już sam jej tytuł zapowiada, że mamy do czynienia z pozycją ważną i potrzebną w polskim literaturoznawstwie rusycystycznym, ponieważ, po pierwsze, jest ona poświęcona słabo znanemu w Polsce pisarzowi rosyjskiej emigracji pierwszej fali, po drugie – skupia się na dotąd nieeksplorowanej części jego dorobku twórczego. Polska bibliografia Janowskiego jest mała liczebnie (złożona z kilku artykułów Janiny Sałajczykowej, Julity Biniewskiej i Iwony Kryckiej-Michnowskiej)¹ i wąska tematycznie (wszystkie prace dotyczą tomu wspomnień *Pola Elizejskie*), co dokumentuje Autor we *Wstępie*. To czyni jego rozprawę znaczącym wkładem w dorobek rodzimej emigrantologii.

Poza samym wyborem tematu o randze książki świadczą również trafnie wytyczone i – od razu dodam – pomyślnie zrealizowane założenia badawcze, nakreślone z rozmachem, co niejako zostało podyktowane dotychczasową marginalizacją pisarza. Autor postawił przed sobą zadanie włączenia Janowskiego w emigrantologiczny obieg naukowy na większą skalę, poprzez możliwie pełny ogląd jego powieści i opowiadań (s. 20). Ujął je przy tym chronologicznie, co uważam za dobre posunięcie, odzwierciedlające w naturalny sposób ewolucję problematyki i poetyki twórczości Janowskiego, pozwalające ją prześledzić i wychwycić w niej główne motywy oraz rozwój warsztatu twórczego. Analizę utworów dr Witczak podporządkował zasadniczej hipotezie, w myśl której poetyka i problematyka prozy Janowskiego były determinowane przez jego doświadczenia emigracyjne (s. 21) oraz inne czynniki: wpływ obcych kultur (francuskiej i amerykańskiej), uczestnictwo w określonych grupach literacko-filozoficznych, literackie sympatie i antypatie pisarza (s. 23).

Taka optyka przesądziła zarówno o obranych metodach badawczych, jak i o układzie kompozycyjnym książki. Mając na względzie heterogeniczność ideową, poetologiczną i gatunkową omawianej prozy, dr Witczak sięgnął po kilka metod: biograficzną jako nadrzędną oraz intertekstualność i teorię kulturową jako wspomagające. W mojej ocenie jest to wybór ze wszech miar słuszny, z uwagi na duży potencjał badawczy „produktywnego pojmowania biografii”², to znaczy takiego, w którym życie pisarza nie jest przeciwstawiane jego twórczości, ale uwypukla głęboko dialektyczny charakter związków między obiema sferami, pozwala w jednakowej mierze uchwycić działania twórcze i powstające dzieła jako „elementy całościowego przebiegu biograficznego”, daje możliwość rozpoznania „w materiale biografii pisarza szans i szyfrów jego twórczości”³. I choć Autor nie powołuje się wprost na zacytowane stwierdzenia Janusza Sławińskiego, to ewidentnie realizuje je w toku analizy, sytuując swoje stanowisko „pomiędzy materiałem zdarzeń wypełniających życie twórcy a zbiorem tekstów składających się na jego dorobek pisarski”⁴ i traktując biografię Janowskiego jako „[...] ‘wąskie

¹ Sporządzony przez dr. Witczaka w monografii stan badań uzupełnia praca: J. Biniewska, „*Во Франции чувствуются потоки правды...*”. O motywie wolności w „*Polach Elizejskich*” Wasilija Janowskiego, [w:] „*Я выбираю свободу...*”. Problem wolności w literaturze i kulturze rosyjskiej. Księga jubileuszowa dedykowana Pani Profesor Krystynie Pietrzyckiej-Bohosiewicz, red. K. Syska, U. Trojanowska, A. Wawrzyńczak, Katowice 2015.

² J. Sławiński, *Myśli na temat: biografia pisarza jako jednostka procesu historycznoliterackiego*, [w:] *Z dziejów form artystycznych w literaturze polskiej. T. XL: Biografia, geografia, kultura literacka*, pod red. J. Ziomka i J. Sławińskiego, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975, s. 15.

³ Ibidem, s. 14-15.

⁴ Ibidem, s. 15.

gardło', przez które precyzyjnie się muszą wszelkie [jego – J.B.] doświadczenia [...], zanim zaczną cokolwiek znaczyć w porządku jego twórczości”⁵.

W sposobie, w jaki Autor przygląda się utworom Janowskiego, w kolejności podejmowanych przez niego czynności badawczych, przebiegających od podania genezy danego tekstu, poprzez przedstawienie jego recepcji, kwestii gatunkowych, kontekstu biograficznego i historycznoliterackiego, nawiązań do innych utworów, aż po omówienie problematyki ich, najważniejszych motywów i wykorzystanych środków wyrazu artystycznego, dostrzegam także obecność analizy filologicznej. Autor posługuje się ponadto hermeneutyką, przyjmując, zgodnie z wykładnią Hansa-Georga Gadamera, postawę człowieka, „[...] który [...] jako słuchacz bądź czytelnik chce zrozumieć językową wypowiedź”⁶. W pełni aprobuję zastosowanie obu tych, pogardzanych przez lata, metod⁷.

Układ kompozycyjny rozprawy jest przejrzysty i spójny, podporządkowany ewolucji badanej twórczości. Zasadnicza część pracy składa się z ośmiu rozdziałów, które uzupełniają: *Wstęp*, *Zakończenie*, streszczenie w języku angielskim i rosyjskim, bibliografia i indeks osobowy.

Wstęp został skomponowany według zwyczajowych reguł obowiązujących dla tej części monografii naukowej, zawiera więc stan badań nad twórczością Janowskiego, precyzyjnie sformułowaną hipotezę i cele badawcze, opis poddawanego analizie materiału i metodologii oraz przedstawienie struktury pracy. Poza tymi oczywistymi elementami Autor umieścił we *Wstępie* także sześciostronicowy życiorys pisarza, słusznie uznając, że jest on konieczny z uwagi na jego nierozpoznawalność i obraną metodę biograficzną. Porządek chronologiczny nie jest w zarysie zachowany w pełni konsekwentnie, ponieważ Autor najpierw wspomina o znajomości Janowskiego z Brodskim z lat siedemdziesiątych (s. 17), a następnie powraca do wcześniejszego, sięgającego lat czterdziestych, okresu jego życia (s. 18), niemniej jednak to krótkie, ale syntetyczne przedstawienie losów prozaika stanowi ważny kontekst dla późniejszych interpretacji jego utworów.

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Wasilij Janowski – pisarz (nie)zauważony*, Autor pogłębia tę kontekstualizację, omawiając przynależność Janowskiego do tzw. niezauważonego pokolenia emigrantów rosyjskich, przynależność, która odcisnęła piętno na twórczości pisarza. Wartość tej części pracy polega na tym, że wykracza ona poza funkcję wprowadzenia do właściwej analizy utworów emigranta, pełniąc rolę służebną wobec kolejnych rozdziałów. Stanowi ona coś więcej: odrębne studium poświęcone zaproponowanemu przez Władimira Warszawskiego pojęciu, które od lat funkcjonuje w obiegu naukowym mimo swojej nieostrości. Dr Witeczak zmierza właśnie do jego dookreślenia i doprecyzowania, referując w tym celu stanowisko Warszawskiego i spory przez niego wywołane, a także odwołując się do diltheyowskiego i mannheimowskiego rozumienia pokolenia. Ustalenia Autora można byłoby wzbogacić o wypowiedzi innych uczestników,

⁵ Ibidem, s. 23.

⁶ H.-G. Gadamer, *Kim jestem Ja i kim jesteś Ty? Komentarz do cyklu wierszy Celana „Atemkristall” (1986)*, [w:] idem, *Czy poeci umilkną?*, wybór, oprac. J. Margański, tłum. M. Łukasiewicz, wstęp K. Bartoszyński, Bydgoszcz 1998, s. 160.

⁷ Por.: „[...] teoria interpretacji, odbywszy długą podróż przez burzliwe flukta ponowoczesności, wraca chyłkiem na pogardzany do niedawna, twardy grunt – grunt filologiczno-hermeneutyczny, trochę tylko zmięczony wzmożoną uważnością wobec tego, co w tekście asystemowe i niekonsekwentne” (H. Markiewicz, *Jeszcze raz o poetyce, teorii literatury i interpretacji*, „Teksty Drugie” 2007, nr 4, s. 163).

członków rosyjskiej diaspory okresu międzywojnia⁸, i dopracować je pod względem faktograficznym, poprzez podanie tytułów poszczególnych wypowiedzi i dat ich publikacji. Doprecyzowania wymagałyby również wspomniane w wywodzie pojęcia „nuta paryska”, „szkoła paryska” i „środowisko Montparnasse’u”. Szczególnie pierwsze z nich należałoby zdefiniować, ze względu na powszechność jego stosowania przy jednoczesnej nieokreśloności znaczeniowej. Autor nie ustrzegł się bowiem pewnej niekonsekwencji: najpierw uznaje synonimie określeń „niezauważone pokolenie” i „nuta paryska” za pozorną (s. 27), a następnie, w dalszych partiach książki, stosuje je wymiennie (m.in. s. 104, 107, 154, 164).

Powyższe uwagi formułuję jednak nie po to, by podważyć wartość merytoryczną rozdziału, uważam go bowiem za bardzo cenny poznawczo. Kategoria niezauważonego pokolenia nie stała się dotąd w Polsce przedmiotem odrębnego opracowania, na ogół wzmiankuje się ją przy okazji omawiania twórczości Władimira Nabokova, Gajto Gazdanowa czy Borisa Popławskiego. Rozpoznanie Autora, będące wyraźnie poszerzoną i przereklamowaną wersją jego artykułu z 2019 roku, *Niezauważone pokolenie emigracji rosyjskiej pierwszej fali (o wspomnieniach Władimira Warszawskiego)*, mają zatem bezsprzecznie walor nowatorski.

W rozdziałach II–VIII dr Witczak analizuje 16 utworów Janowskiego: 9 powieści i 7 opowiadań. Nie jest to wprawdzie całość dorobku pisarza, o czym Badacz uprzedza (s. 20), wyjaśniając, że jego część pozostała w rękopisach lub jest rozproszona w trudno dostępnych emigracyjnych periodykach, jednak liczba poddanych badaniu tekstów i fakt, że są one reprezentatywne dla twórczości pisarza, pozwala mówić o ujęciu kompleksowym.

Analiza została podporządkowana wspólnemu celowi, tzn. osadzeniu problematyki i poetyki utworów w kontekście doświadczeń biograficznych oraz nurtów literackich i filozoficznych, które stanowiły dla pisarza źródło inspiracji. Cel ten Autor realizuje poprzez szereg bardziej szczegółowych zagadnień.

W rozdziale II dr Witczak zawarł rozważania nad wczesnymi opowiadaniem Janowskiego (*Życie i śmierć studenta Kurlowa*, 1925; *Życie ziemskie*, 1932) i powieścią *Świat* (1931). Za główną płaszczyznę w interpretacji przyjął filozofię egzystencjalną, która, jak przekonująco wykazuje Badacz, znalazła odzwierciedlenie zarówno w sposobie konstruowania bohaterów, jak i w kształcie fabuły oraz zastosowanych rozwiązaniach narracyjnych. Równocześnie Autor wskazał na wyraźne związki analizowanych tekstów z tradycją rosyjskiej literatury klasycznej, zwłaszcza z prozą Nikołaja Gogola, Fiodora Dostojewskiego i Leonida Andriejewa. Już w tym otwierającym część analityczną monografii rozdziale ujawnia się charakterystyczny rys warsztatu naukowego dr. Witczaka: predylekcja do prowadzenia analizy wieloaspektowej, łączącej różne, wzajemnie dopełniające się perspektywy interpretacyjne. Pozwala ona uniknąć zawężenia odczytania utworów do jednego porządku metodologicznego i ukazać ich złożoność na tle tradycji zarówno filozoficznej, jak i literackiej. Tak skonstruowana analiza pogłębia rozumienie poszczególnych dzieł, ale także pozwala uchwycić specyfikę kształtowania się artystycznego i ideowego oblicza pisarstwa Janowskiego.

Rozdział III poświęcony został conceptowi dzieciństwa w opowiadaniach z lat 20. XX wieku pt. *Bolesne majaczenie* i *Czerwone sztandary* oraz w powieści *Koło* (1930). Wykreowany przez Janowskiego obraz dzieciństwa naznaczonego traumą przewrotu bolszewickiego, wojny

⁸ Np. publikowane w czasopiśmie „Новое русское слово” w roku 1955 teksty Gieorgija Aronsona (24 июля, nr 15793, s. 8), Słonima (*Вынужденный ответ*, 16 октября, nr 15450, s. 2) oraz samego Janowskiego (*Спор о вкусах*, 30 октября, nr 15464, s. 5).

domowej i uchodźstwa Autor zestawia z dwoma opozycyjnymi modelami dzieciństwa: tołstojowskim, ujmującym je jako czasoprzestrzeń arkadyjską, oraz gorkowskim, w którym staje się ono źródłem traumy. Tu warto nadmienić, że przeciwwagę dla tołstojowskiej wizji stanowi, poza podanym przez Badacza utworem Gorkiego, także proza Dostojewskiego i Fiodora Sołoguba; szczególnie ten drugi z zadziwiającą konsekwencją tworzył mroczne obrazy tego wczesnego okresu życia człowieka. Analiza prowadzi dr. Witczaka do wniosku, że Janowski w swoim postrzeganiu dzieciństwa pozostaje bliższy koncepcji Gorkiego. Literackie odniesienia, na których Autor opiera swój wywód, zostały zarysowane z różnym stopniem szczegółowości. O ile tołstojowski model dzieciństwa, chętnie podejmowany przez emigrantów pierwszej fali, został zilustrowany konkretnymi przykładami (*Rok Pański* Iwana Szmielowa, *Tamte brzegi* Nabokova), o tyle zabrakło podobnych egzemplifikacji w odniesieniu do motywu tragizmu dzieciństwa obecnego w prozie „niezauważonego pokolenia”. Autor ograniczył się do stwierdzenia, że jego przedstawiciele, w tym Jurij Felzen, Siergiej Szarszun i Popławski, zrywali z tołstojowską tradycją (s. 83). W moim przekonaniu zagadnienie to zasługiwało na pełniejsze omówienie, wsparte takimi przykładami, jak *Apollon Bezobrazow* Popławskiego czy *Przebudzenie* Felzena, w których doświadczenie dzieciństwa można rozpatrywać jako reinterpretację arkadyjskiego wzorca.

W rozdziale IV przedmiotem analizy stała się powieść *Druga miłość* (1935), którą Autor odczytuje w dwóch perspektywach: architekstualnej (sięgam tu po typologię G  rarda Genette’a), jako „jeden z bardziej wyrazistych przyk  d  w dokumentu ludzkiego ‘niezauwa  zonego pokolenia’” (s. 108) i poetologicznej, w duchu poetyki przestrzeni Gastona Bachelarda. Z tego powodu tytu  l rozdzia   (*Powie  c   „Druga mi  c  ” w kontek  cie poetyki „dokumentu ludzkiego”*) powinien zosta  c moim zdaniem sformu  owany szerzej, tak by odda  c pe  n   jego zawarto  c  .

Wyw  d rozpoczyna si   od przedstawienia genezy dokumentu ludzkiego, ktor   autor widzi w dzienniku Marii Baszkircowej, w tw  rco  ci francuskich naturalist  w (braci Goncourt, Emila Zoli) i pisarzy mi  dzywojnia (przede wszystkim Louisa Ferdinanda C  line’a) oraz w estetyce surrealizmu i dadaizmu (dwa ostatnie powi  zania zosta  y zasygnalizowane, nierozwini  te). Nast  pnie dr Witczak przechodzi do odszyfrowania wykreowanej przez Janowskiego semantyki Pary  a i przekonuj  co wykazuje jej synkretyzm, wyra  aj  cy si   w nawi  zaniach do dogmatyki i emblematyki chrze  cija  skiej, symboliki antycznej oraz wsp  łczesnej pisarzowi literatury emigracyjnej i sowieckiej. Za szczeg  lnie cenne uwa  zam r  wnoczesne odczytanie powie  ci w dw  ch kluczach: jako literackiego   wiadectwa i powie  ci inicjacyjnej (Autor posi  kuje si   tu koncepcj   przej  scia Arnolda von Gennepa). Dr Witczak najpierw przeprowadza wi  c klasyfikacj   genologiczn   powie  ci, kt  ra jest wed  ug niego bliska gatunkowi dokumentu ludzkiego. Zarazem interesuje go historia wewn  trznej przemiany bohaterki, jej drogi od spo  ecznego wykluczenia i duchowego kryzysu do odzyskania wiary. Zastosowanie tej perspektywy prowadzi Autora do wniosku,   e *Druga mi  c  * jest odzwierciedleniem duchowych poszukiwa  n samego pisarza i jego rodak  w   yj  cych na obczy  źnie.

Nie kwestionuj  c merytorycznej warto  ci wywodu, chc   zwr  ci  c uwag   na kilka aspekt  w dotycz  cych precyzji niekt  rych sformu  owa  n oraz kompozycji wywodu. W rozwa  zaniach nad krystalizowaniem si   dokumentu ludzkiego Badacz g  łwny nacisk po    y  ł na dziennik Baszkircowej. Moim zdaniem nale  a  o uwypukli  c rol   braci de Goncourt w genezie

gatunku, tekst rosyjskiej malarki nie był przecież prekursorskim, Baszkircewa jedynie nawiązywała do francuskich naturalistów, gdy nazywała swój dziennik „document humain”. Zniuansowałabym także nazbyt ogólne stwierdzenie o tym, że część pisarzy „niezauważonego pokolenia” utożsamiała się ze swoją rodaczką (s. 105). Podstawą tego identyfikowania się mogło być co najwyżej pragnienie sławy i uznania, odmiennosc doświadczenia życiowego malarki i generacji Janowskiego była wszak bardzo duża, nie wyrażała się jedynie w okolicznościach wyjazdu z kraju, o których wspomina Badacz („[...] opuszczenie ojczyzny przez Baszkircewą i białych emigrantów odbywało się w zgoła odmiennych okolicznościach”, s. 103). Malarka żyła za granicą w luksusie, o jakim nie mogli marzyć młodzi pisarze pierwszej fali emigracji, a jej karierę, która zresztą zapowiadała się obiecująco (pierwsze sukcesy przyszły pod koniec krótkiego życia), udaremniły nie trudne warunki bytowe, a przedwczesna śmierć.

Warto byłoby również w sposób bardziej syntetyczny przedstawić wyróżniki dokumentu ludzkiego. Autor wymienia je w toku analizy powieści Janowskiego, ale zabrakło ich charakterystyki *sensu stricto*, a krótkie spostrzeżenia podane w dwóch różnych rozdziałach (s. 94 i 107-108) nie mogą pretendować do jej miana.

I wreszcie pożądanym według mnie uzupełnieniem rozważań nad *Drugą miłością* byłaby choćby wzmianka o tym (lub odesłanie do stosownej literatury przedmiotu), że formuła dokumentu ludzkiego stała się jednym z istotnych punktów sporu Władysława Chodasiewicza i Gieorgija Adamowicza o relację między autentycznością doświadczenia a jego artystycznym opracowaniem. Jedną z odsłon tego sporu była dyskusja nad powieścią Jekatieriny Bakuniny *Ciało* wydaną krótko przez *Drugą miłość*. Adamowicz bronił jej jako wartościowego dokumentu ludzkiego, mimo dostrzeganych niedostatków artystycznych, Chodasiewicz zaś odpowiadał, że nawet najdokładniej opisane przeżycie nie staje się dziełem sztuki, jeśli nie zostanie podporządkowane prawom literackiego rzemiosła. Reasumując, tę część rozdziału IV widziałabym następująco: „document humain” → naturalizm francuski → Baszkircewa → rosyjska emigracja → polemika Adamowicza z Chodasiewiczem → utwór Janowskiego.

Z kolei drugą część rozdziału, osnutą wokół metaforyki powieściowego Paryża, wzbogaciłyby z pewnością rozważania nad tekstem paryskim, tym bardziej, że Autor przywołuje nazwisko Władimira Toporowa, inicjatora badań nad tekstem miejskim. Chcę jednak podkreślić, że nie formułuję tu zastrzeżeń co wniosków z analizy i interpretacji powieści, a jedynie dzielę się refleksją nad możliwościami poszerzenia ich ram kontekstowych.

W rozdziale V punktem odniesienia dla kolejnego utworu Janowskiego dr Witczak uczynił ekspresjonizm. Właściwą analizę poprzedza wnikliwa charakterystyka nurtu, także w jego odłamie rosyjskim, oraz poetyki ekspresjonistycznej, którą następnie Autor transponuje na opowiadanie *Trzynastu* (1930) i zestawia z pokrewnymi mu tekstami reprezentatywnymi dla nurtu. W rezultacie otrzymujemy spójny i uporządkowany wywód poświęcony sposobom konstruowania fabuły opowiadania, technice kreowania postaci, semantyce efektów akustycznych i wizualnych w opisach miasta, a także ekspresjonistycznym zabiegom artystycznym, takim jak atonalność, deformacja rzeczywistości (groteska i turpizacja), figury narastania i totalizacji. Całość wyводу została ujęta w ramy teorii interkulturowości, czego wyrazem są odniesienia do muzyki i malarstwa ekspresjonistycznego oraz do filozofii Arthura Schopenhauera, a ponadto wzbogacona o elementy intertekstualne (nawiązania do twórczości F. Dostojewskiego, L. Andriejewa i Aleksandra Błoka).

Szósta część pracy została poświęcona powieści *Przenośna nieśmiertelność* (1953). Analiza amerykańskiego debiutu Janowskiego (napisanego w całości jeszcze we Francji) została przeprowadzona przekonująco i przynosi cenne poznawczo spostrzeżenia dotyczące synkretyzmu gatunkowego utworu oraz zawartych w nim reminiscencji filozoficznych. Badacz, podobnie jak czynił to we wcześniejszych partiach rozprawy, przygląda się powieści z różnych perspektyw, koncentrując uwagę na kolejnych jej aspektach: kontrowersyjnej topice i metaforyce (toaleta, obrazy ekskrementów i ludzkich wnętrzności w opisie miasta), symbolice akwaticznej i nokturnalnej, głównym bohaterze jako wcieleniu flâneura i szalonego naukowca, związkach utworu z literaturą francuską i prozą rosyjskich emigrantów, jego przynależności do literatury fantastycznej oraz utopii i antyutopii, a także nawiązaniach do filozofii Nikołaja Fiodorowa i poglądów Floriana Znanieckiego. Zaletą wywodu jest jego wielokierunkowość i bogata kontekstualizacja, a zarazem spójność i porządek, które udało się Autorowi zachować mimo mnogości podejmowanych zagadnień, wątków i rozmaitych odniesień.

W tej części pracy dostrzegam jeden tylko mankament: brak odczytania powieści przez pryzmat jej związków z surrealizmem, choć dr Witczak zapowiada takie ujęcie zarówno w tytule rozdziału (*Powieść „Przenośna nieśmiertelność” na tle poetyki surrealizmu*), jak i w otwierającej go deklaracji: „[...] to właśnie ten nurt artystyczny znajdzie się w kręgu mojego zainteresowania [...], jako przykład literacki posłuży mi [...] powieść *Przenośna nieśmiertelność* [...]” (s. 145; zob. także opis rozdziału we *Wstępie*, s. 23). W rozdziale nie znajduję jednak ani odpowiedniego zaplecza historyczno- i teoretycznoliterackiego na temat surrealizmu, ani przekonujących dowodów na to, że nurt ten stanowił inspirację dla Janowskiego. Sformułowania, na których poprzestaje dr Witczak (np. „Sięganie po obraz deszczu jeszcze bardziej przybliży powieść Janowskiego do tradycji surrealizmu francuskiego”, s. 152), nie są wystarczające, by uznać tę zapowiedź za zrealizowaną.

Drugą powieść pisarza napisaną w całości w USA i zatytułowaną *Amerykańskie doświadczenie* (1946-1948) Badacz interpretuje, w rozdziale VII, jako efekt powtórnej emigracji Janowskiego i konfrontacji z odmienną od europejskiej rzeczywistością. Rezultaty tego zetknięcia były dwojakie. W planie ideowym przyniosło ono krytykę dynamicznej i drapieżnej cywilizacji Ameryki, co znalazło odzwierciedlenie w losach bohatera, zagubionego w nowym świecie i zmagającego się z poczuciem utraty własnej tożsamości. Zarazem w poetyce utworu dr Witczak dostrzega pozytywny wpływ amerykańskiej prozy, która zasilila go innowacyjnymi rozwiązaniami, przede wszystkim – wykorzystaniem konwencji powieści sensacyjnej. *Amerykańskie doświadczenie* sytuuje się więc na przecięciu literatury popularnej i wysokiej, łączy wyrazistą i dynamiczną fabułę z moralnymi i filozoficznymi inkrustacjami, zawiera odwołania do rosyjskiej i europejskiej tradycji literackiej (Gogol, Franz Kafka), a zarazem wchodzi w dialog z prozą północnoamerykańską lat 40. Uchwycenie tej wielopłaszczyznowości i pogranicznego charakteru tekstu wymagało od Autora dużej zręczności w łączeniu różnych kontekstów i punktów widzenia, a także dyscypliny kompozycyjnej. Zadanie to zostało zrealizowane bez zarzutu, wywód, przy swym multiaspektowym charakterze – poza wymienionymi zagadnieniami obejmuje również wykorzystaną przez Janowskiego kategorię „nierealnej realności” Jurija Manna i bachtinowskiego „realizmu groteskowego”, obecne w powieści wątki gnostyczne oraz odniesienia do kulturowego rozumienia pojęcia rasy – jest uporządkowany i płynny.

Ostatni, ósmy rozdział pracy zawiera analizę czterech powieści Janowskiego z lat 50.-70. XX wieku: *Szczęki emigranta*, *Zakładnika*, *Po tamtej stronie czasu* oraz *Herezji naszych czasów* (czwarta powieść, *Wielki transfer*, została przywołana, ale niepoddana analizie). Wszystkie omawiane w tej części pracy utwory łączy problematyka pamięci i czasu, stanowiących istotne kategorie w refleksji późnego Janowskiego nad kondycją jednostki i doświadczeniem przemijania. Również w tym rozdziale dr Witczak dąży do możliwie całościowego oglądu powieści, uwzględniając ich liczne, wzajemnie przenikające się aspekty. W przypadku *Szczęki emigranta* przedmiotem uwagi są m.in. autobiografizm, krytyczny obraz kultury amerykańskiej, kod stomatologiczny, rozwiązania narracyjne i kompozycyjne oraz konteksty literackie, zwłaszcza związki z prozą F. Dostojewskiego i W. Nabokowa, w *Zakładniku* i *Herezji* – refleksje narratora o moralnym upadku ludzkości, natomiast w *Po tamtej stronie czasu* – kwestie genologiczne oraz filozoficzne reminiscencje, obejmujące m.in. odniesienia do platońskiej jaskini i koncepcji N. Fiodorowa. Osią organizującą wywód są rozważania Badacza nad kategoriami czasu i pamięci, realizowanymi przez Janowskiego w rozmaitych wariantach: autorskiej koncepcji pamięci, inspirowanej filozofią Platona i H. Bergsona, teorią współistnienia dwóch jej rodzajów oraz ideą odwracalności czasu. Ich szczegółowa analiza prowadzi dr Witczaka do końcowego wniosku o istotnej roli czasu i pamięci w kształtowaniu świata przedstawionego oraz refleksji filozoficznej i egzystencjalnej pisarza.

Zakończenie pracy nie ogranicza się do prostego podsumowania wniosków z poszczególnych rozdziałów. Badacz ujmuje swoje konkluzje w perspektywie ewolucji ideowych i artystycznych poszukiwań pisarza, ale także odkrywa ich wspólny komponent, za jaki uznaje wątki gnostyczne. Bliskość światopoglądu artystycznego Janowskiego gnozie przejawia się, zdaniem dr. Witczaka, w powtarzającym się w kolejnych powieściach motywie przebudzenia bohaterów, we wspólnocie ich losów, przebiegających od poczucia wyobcowania i niewiedzy ku odnalezieniu sensu istnienia. Dzięki tym ustaleniom *Zakończenie* pełni nie tylko funkcję syntetyzującą, lecz wnosi do monografii dodatkowy wymiar interpretacyjny.

Poczynione uwagi krytyczne nie zmieniają mojego przekonania, że rozprawa jest znacznym wkładem dr. Witczaka w rozwój literaturoznawstwa polskiego. Jej niewątpliwą zaletą jest, poza nowatorską tematyką i uzupełnieniem luki w badaniach emigrantologicznych, także rozmach i wieloaspektowość. Autor z powodzeniem porusza się między różnymi obszarami refleksji literaturoznawczej: analizuje obecność filozofii egzystencjalnej i ekspresjonizmu, podejmuje zagadnienia genologiczne, śledzi związki prozy Janowskiego z tradycją literacką, a także przygląda się jego eksperymentom twórczym. Różnorodność podejmowanych problemów znajduje odzwierciedlenie w stosowaniu kilku metod badawczych. Co istotne, perspektywa badawcza jest bardzo rozległa, obejmuje niemal pięćdziesiąt lat drogi twórczej pisarza. Dzięki temu książka dr. Witczaka daje szeroki i wielowymiarowy obraz dorobku Janowskiego, ukazuje go w splotach uwarunkowań literackich, filozoficznych, historycznych i biograficznych.

Wartość monografii dostrzegam również w jej uporządkowanej i przejrzystej kompozycji oraz w stylu, zręcznie łączącym naukową precyzję z przystępnością wywodu, wolnym od niepotrzebnego kwiatyzmu i literaturoznawczej hermetyczności. Oddaję pod rozagę Autora jedynie słuszność wymiennego stosowania wyrażen „rewolucja październikowa”/„przewrót

bolszewicki” (s. 30, 85 i in.) i określić „dzienniki”/ „memuary” (s. 110), „termin”/„pojęcie” (s. 175).

Cenię ponadto fakt, że dr Witczak dostrzega zróżnicowany poziom artystyczny poszczególnych utworów Janowskiego i nie forsuje tezy o jego wybitności. Obiektywizm spojrzenia oraz uczciwość formułowanych ocen świadczą o dojrzałości krytycznej Badacza.

Reasumując wszystkie powyższe uwagi na temat monografii, stwierdzam, że w mojej ocenie spełnia ona wymagania określone w art. 219 ust. 1 pkt 2 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

5. Ocena aktywności naukowej Kandydata.

Poza monografią stanowiącą podstawę postępowania habilitacyjnego Kandydat legitymuje się znaczącym i systematycznie rozwijanym dorobkiem publikacyjnym, obejmującym łącznie 52 prace⁹. W jego skład wchodzi 33 artykuły naukowe opublikowane w czasopismach naukowych, w tym wysoko punktowanych, takich jak: „Politeja”, „Porównania”, „Polilog. Studia Neofilologiczne”, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, „Heteroglossia. Studia Kulturoznawczo-Filologiczne”, „Bibliotekarz Podlaski”, „Scando-Slavica”, oraz 19 rozdziałów zamieszczonych w recenzowanych monografiach naukowych. Na podkreślenie zasługuje dynamika rozwoju tego dorobku: 13 artykułów ukazało się przed uzyskaniem stopnia doktora, 20 – po jego uzyskaniu. Podobnie przedstawia się aktywność Kandydata w zakresie publikacji rozdziałów w monografiach naukowych: 9 z nich opublikowano przed uzyskaniem stopnia doktora, a 10 – po. Zestawienie tych danych pozwala mówić o intensyfikacji aktywności publikacyjnej na kolejnych etapach kariery zawodowej Kandydata. Stały i systematyczny rozwój jest istotnym walorem jego działalności naukowej, świadczącym o trwałym zaangażowaniu w prowadzenie badań i upowszechnianie ich wyników.

Dowodzi tego również aktywny udział Kandydata w życiu naukowym polskiego środowiska rusycystycznego. Przed uzyskaniem stopnia doktora wygłosił on referaty podczas 20 konferencji naukowych, po doktoracie uczestniczył czynnie w kolejnych 19 konferencjach. Łącznie daje to 39 wystąpień konferencyjnych w okresie czternastu lat, co uznaję za wynik znaczący. Trzy konferencje odbyły się za granicą, w Moskwie, Rydze i Niżnym Nowogrodzie, gdzie dr Witczak wygłosił referat plenarny, pozostałe – w Polsce, prawie wszystkie miały rangę międzynarodową.

Zainteresowania badawcze dr. Witczaka od początku jego pracy zawodowej koncentrują się wokół literatury emigracji rosyjskiej pierwszej fali. Przed uzyskaniem stopnia doktora najbardziej konsekwentnie rozwijanym obszarem badawczym była tanatologia literacka w twórczości popaździernikowych uchodźców rosyjskich, którą Kandydat badał na podstawie utworów Michaiła Arcybaszewa i Marka Ałdanowa – 14 artykułów im poświęconych weszło do rozprawy doktorskiej – a także Iriny Odojewcewej i Galiny Kuzniecovej. W analizach motywów samobójstwa, zabójstwa, cmentarza i zaświatów dr Witczak czyni śmierć kategorią interpretacyjną, która pozwala dotrzeć do fundamentalnych problemów ludzkiej egzystencji, łączy się bowiem z samotnością, wyobcowaniem, kryzysem wartości, doświadczeniem emigracji, przemocą oraz pytaniem o sens ludzkiego istnienia. To zestawianie

⁹ Uwzględniam tu także artykuł opublikowany po złożeniu przez Kandydata wniosku o wszczęcie postępowania habilitacyjnego: *Между технизацией и природой: об утопических проектах городов и их литературных иллюстрациях в русских утопиях первой половины XX века*, „Scando-Slavica” 2026, nr 72, s. 5-29.

perspektywy literaturoznawczej z refleksją filozoficzną jest znamienne dla Kandydata, nie ogranicza się on do ustalenia funkcji motywu śmierci w strukturze dzieła, lecz próbuje ustalić, jaki model człowieka, świata i wartości został za jego pomocą wyrażony.

Drugim nurtem, wyodrębniającym się we wczesnym okresie pracy naukowej Kandydata, są związki literatury pierwszej fali emigracji z doświadczeniem przemian historycznych – rewolucji i wojny – oraz relacje między literaturą emigracyjną a pamięcią. Wartość tych studiów polega przede wszystkim na wydobywaniu literatury rosyjskiej emigracji z ram jej historycznego i politycznego kontekstu. Dr Witczak traktuje doświadczenie emigracyjne jako kategorię wpływającą na sposób postrzegania historii, pamięci, ojczyzny i własnej tożsamości. Analizowane utwory nie są dla niego jedynie świadectwem określonego doświadczenia historycznego, lecz przestrzenią formułowania autonomicznych diagnoz dotyczących jednostki i wspólnoty. Również w tych artykułach ujawnia się charakterystyczne dla Kandydata przesunięcie od tradycyjnie rozumianej historii literatury ku interpretacji antropologiczno-filozoficznej. Rewolucja i wojna są postrzegane jako czynnik uruchamiający w człowieku głębsze procesy światopoglądowe, prowadzący do zachwiania dotychczasowego porządku wartości, konfrontujący jednostkę z przemocą, śmiercią i wykorzenieniem, zmuszający ją do ponownego określenia własnego miejsca w świecie.

Osobną grupę tekstów przed-doktorskich stanowią te poświęcone twórczości literackiej rosyjskich emigrantek: Niny Berberowej, Iriny Odojewcewej i Galiny Kuzniecovej. Początkowo dr Witczak podążał tropami wyznaczonymi przez wcześniejszych badaczy i zajmował się memuarystyką bądź diarystyką wymienionych pisarek, ujmowaną biografistycznie (*Иван Бунин в воспоминаниях Н. Берберовой, И. Одоевцевой и З. Шаховской*, 2013; *Георгий Иванов в воспоминаниях Ирины Одоевцевой и Нины Берберовой*, 2013). Szybko jednak odszedł od egodokumentów i zwrócił się ku prozie twórczyń, pomijanej w badaniach literaturoznawczych (*Proza Niny Berberowej lat 20.-30. XX wieku w kontekście wielkiej emigracji rosyjskiej*, 2013; *Танатологические мотивы в прозе Ирины Одоевцевой в контексте диалога с литературной традицией*, 2014; *Tworzenie w cieniu mistrza. Kilka uwag o prozie Galiny Kuzniecovej*, 2015; *Motyw śmierci w prozie Galiny Kuzniecovej*, 2016). Zmianę tę oceniam jednoznacznie pozytywnie jako potrzebną i udaną – o czym przekonuje mnie lektura omawianych artykułów – próbę wyjścia poza utrwalony w polskiej, a także zagranicznej rusycystyce sposób postrzegania pisarek niemal wyłącznie poprzez pryzmat ich wspomnień i dzienników. Szczególną wartość mają według mnie artykuły poświęcone Kuzniecovej, przez dziesięciolecia sprowadzanej do roli ostatniej wielkiej miłości Iwana Bunina, jego muzy, sekretarki i kronikarki życia. Czyniąc przedmiotem badań problematykę i poetykę prozy Kuzniecovej, Kandydat nie tylko wpisał się, jako jeden z pierwszych emigrantologów, obok Olgi Demidowej i Anny Woźniak, w proces przywracania pisarce należnego jej miejsca w literaturze rosyjskiej emigracji, lecz także, nie waham się użyć tego czasownika, odkrywał ją jako niezależną i samodzielłą autorkę.

Zwieńczeniem pierwszego etapu aktywności naukowej Kandydata stała się monografia *Śmierć w prozie emigrantów pierwszej fali uchodźstwa rosyjskiego – Michaiła Arcybaszewa i Marka Ałdanowa – w kontekście literacko-filozoficznym*, wydana w 2018 roku. Jej znaczenie polega na uporządkowaniu i syntetycznym ujęciu wcześniejszych badań tanatologicznych. Publikacja ta pełni funkcję swoistego pomostu między centralną w badaniach przed-

doktorskich problematyką tanatologii w twórczości Arcybaszewa i Ałdanowa a szerszą wobec niej antropologią literatury emigracyjnej, w tym prozy Janowskiego.

Mocną stroną książki jest przyjęcie optyki, w której tradycyjna analiza filologiczna została poszerzona o ustalenia z dziedziny filozofii, historii, etyki i religioznawstwa. Jest to w pełni uzasadnione, ponieważ przedmiotem rozprawy są nie tylko sposoby przedstawiania śmierci w prozie obu pisarzy, ale również ewokowane przez nich pytania o sens istnienia, czy możliwość przewyciężenia cierpienia.

Układ książki jest czytelny i podporządkowany określonej logice. W pierwszym rozdziale Autor dokonuje przeglądu motywu śmierci w literaturze rosyjskiej, od staroruskiej hagiografii, poprzez XIX-wieczną klasykę (utwory A. Puszkina, M. Gogola, F. Dostojewskiego), do prozy emigrantów pierwszej fali. Ta część pracy pełni funkcję kontekstową: nie rosząc sobie prawa do miana pełnej historii motywu śmierci w literaturze rosyjskiej, przygotowuje aparat pojęciowy potrzebny do dalszych analiz. Uważam takie ograniczenie za rozsądne, zwłaszcza przy objętości omawianego materiału.

Kolejne rozdziały mają charakter analityczny, przy czym podstawą ich wyodrębnienia stały się różne rodzaje śmierci: naturalna, na polu walki, samobójcza i w wyniku zabójstwa. W rozdziale drugim dr Witczak omawia obecne w prozie Arcybaszewa i Ałdanowa reprezentacje śmierci związanej ze starością i chorobą. Interesujące jest tutaj przeciwstawienie dwóch sposobów interpretowania kresu życia. Arcybaszew ukazuje śmierć poprzez konkret fizycznego rozpadu i doświadczenie bezsilności człowieka wobec niego. Badacz wiąże ten sposób przedstawiania umierania z pesymistycznym obrazem ludzkiej egzystencji oraz z odrzuceniem chrześcijańskiej interpretacji śmierci. Ałdanow przesuwając akcent w stronę rozważań nad starością, pamięcią i przemijaniem. W mojej ocenie to zestawienie obu pisarzy jest szczególnie udane, ponieważ pozwala zobaczyć, w jaki sposób podobny temat może prowadzić do odmiennych konkluzji antropologicznych.

W trzeciej części pracy dr Witczak zajmuje się śmiercią w warunkach wojny i rewolucji. Analizy utworów Arcybaszewa związanych z rewolucją 1905 roku pokazują świat, w którym przemoc prowadzi do utraty znaczenia jednostkowego życia. Autor zwraca uwagę na powracające obrazy egzekucji, zabójstw i samobójstw, traktując je jako element refleksji nad sensem przemocy politycznej. W odniesieniu do Ałdanowa większego znaczenia nabiera natomiast filozofia historii, ponieważ wojna i rewolucja przedstawione zostają jako wydarzenia, których konsekwencji nie można sprowadzić do prostego związku przyczynowego. O wartości rozdziału przesądza, moim zdaniem, powiązanie motywów tanatologicznych z rozważaniami historiozoficznymi oraz doświadczeniem emigracji obu twórców.

W czwartym rozdziale dr Witczak zajął się literackimi obrazami śmierci samobójczej, które lokalizuje w filozofii A. Schopenhauera, E. Durkheima i A. Camusa. Takie zaplecze pozwala mu przedstawić samobójstwo nie tylko jako indywidualny dramat psychologiczny, ale także jako problem społeczny i filozoficzny. Autor zwraca uwagę na odmienne podejście do śmierci u obu pisarzy: Arcybaszew postrzega ją jako możliwość ucieczki od cierpienia, Ałdanow – jako rezultat doświadczeń XX wieku: przemocy, rozpadu dawnych wartości i poczucia bezsensu.

Ostatni rozdział dotyczy zabójstwa i jego konsekwencji etycznych. Badacz stawia pytania o źródła winy, odpowiedzialność oraz relację między jednostką a społeczeństwem. W

interpretacji Arcybaszewa ważna okazuje się opozycja natury i cywilizacji. Autor pokazuje, że przemoc można odczytywać jako efekt napięcia między ludzkimi popędami a systemem społecznych ograniczeń. W rozważaniach nad prozą Ałdanowa centralnym punktem odniesienia staje się Dostojewski, jej analiza prowadzi do odczytania problemu zbrodni w kontekście kryzysu moralnego i nihilizmu. W mojej ocenie ten fragment dobrze dopełnia wcześniejsze ustalenia, ponieważ przenosi problem śmierci z poziomu doświadczenia biologicznego i historycznego na poziom odpowiedzialności za życie drugiego człowieka.

Za istotny walor książki uważam konsekwencję, z jaką dr Witczak powraca do zasadniczego pytania o funkcję śmierci w konstrukcji świata przedstawionego omawianych przez siebie utworów. Poszczególne odmiany śmierci nie są analizowane jako całkowicie odrębne zagadnienia, łączy je pytanie o sposób postrzegania człowieka, jego wolności oraz miejsca w historii. Dzięki temu monografia zachowuje wewnętrzną spójność mimo szerokiego zakresu materiału i licznych odwołań do innych dziedzin humanistyki. Książka jest udaną próbą połączenia badań literaturoznawczych z refleksją filozoficzną i kulturową. Jej najważniejszą zaletą jest konsekwentne potraktowanie śmierci jako kategorii, która pozwala odczytywać teksty literackie na kilku poziomach jednocześnie. Szczególnie cenne są analizy pokazujące różnice między Arcybaszewem a Ałdanowem oraz osadzające ich twórczość w doświadczeniu rosyjskiej emigracji. Monografię oceniam jako wartościowy wkład dr. Witczaka w badania nad literaturą rosyjskiego wychodźstwa.

Podoktorski dorobek naukowy Kandydata jest kontynuacją i jednocześnie rozwinięciem jego wcześniejszych zainteresowań badawczych o nowych twórców i nowe zagadnienia. Tematyczną oś publikacji powstałych po 2016 roku nadal wyznacza literatura pierwszej fali emigracji rosyjskiej. Pierwsze prace opublikowane po uzyskaniu stopnia doktora dotyczyły jeszcze Arcybaszewa (*Z dziejów emigracji rosyjskiej w Polsce – publicystyka Michaiła Arcybaszewa*, 2017, *O kobiecych obrazach w prozie Michaiła Arcybaszewa*, 2018). Kandydat uzupełniał w nich ustalenia przedstawione w swojej pracy doktorskiej o refleksje nad innymi uprawianymi przez tego pisarza odmianami pisarstwa i nowymi aspektami jego prozy. Wkrótce jednak wyłonił się nowy temat badawczy: proza Wasilija Janowskiego. Przerodził się on w wieloaspektowy projekt, który doczekał się realizacji w 9 artykułach, stanowiących kolejne kroki na drodze do omówionej już przeze mnie monografii z 2025 roku.

Równolegle z tą linią badań Kandydat wytyczył nowe obszary badań emigrantologicznych: prozę Nikołaja Roszczyna i Leonida Zurowa, publicystykę Jurija Felzena oraz wspomnienia Władimira Warszawskiego (*Odchodząca Rosja w powieści „Dawna podróż” Leonida Zurowa*, 2017; *Powieść „Biały bez” Nikołaja Roszczyna jako wyraz tęsknoty za utraconą ojczyzną*, 2017; *Z historii publicystyki emigracji rosyjskiej pierwszej fali – Jurij Felzen*, 2018; *Niezauważone pokolenie emigracji rosyjskiej pierwszej fali (o wspomnieniach Władimira Warszawskiego*, 2019; *Świadomość religijna w prozie Nikołaja Roszczyna w kontekście tradycji neorealizmu (na materiale zbioru opowiadań „Wysokie słońce”)*, 2019).

Wymienione publikacje nie tworzą przypadkowego zbioru tematów, lecz cechują się wewnętrzną spójnością, której podstawą jest ujmowanie literatury emigracyjnej jako literatury doświadczenia granicznego. Podejmując problem wykorzenia i pamięci, nostalgii i wielowymiarowej utraty (przestrzeni, wspólnoty, dotychczasowej tożsamości), Kandydat kontynuował jeden z zasadniczych wątków swojego wcześniejszego dorobku. Zarazem w studium na temat świadomości religijnej w opowiadaniach Roszczyna, korespondującym z

analizą podobnego problemu w powieści *Druga miłość* Janowskiego (*Odkrywanie świadomości religijnej w literaturze emigracji rosyjskiej pierwszej fali (o powieści „Druga miłość” Wasilija Janowskiego)*, 2019), uwidacznia się zmiana w sposobie ujmowania emigracji: nie chodzi już wyłącznie o pytanie, jak literatura przedstawia utraconą ojczyznę, lecz o to, w jaki sposób doświadczenie emigracyjne wpływa na konstrukcję podmiotowości człowieka. Nastąpiło tu jeszcze jedno przesunięcie akcentu: od tanatologii ku duchowości. Przed uzyskaniem stopnia doktora dr Witczak pytał przede wszystkim o konfrontację człowieka ze śmiercią; teraz coraz częściej interesowała go możliwość odnalezienia sensu i duchowego zakorzenienia. Religijność stała się tym samym kolejną kategorią pomocną przy interpretowaniu kryzysu egzystencjalnego emigranta.

Po uzyskaniu stopnia doktora Kandydat powracał również do prozy i poezji literackiej rosyjskich emigrantek. W siedmiu poświęconych im publikacjach zajął się między innymi obecnym w ich twórczości obrazem rodziny, miasta, życia rodzinnego, wątkami autobiograficznymi. Wartość tych tekstów polega na konsekwentnym odchodzeniu od traktowania pisarek emigracyjnych jako postaci funkcjonujących w cieniu wielkich pisarzy rosyjskich. Dr Witczak badał ich utwory jako autonomiczne wypowiedzi artystyczne, zwracając uwagę na ich indywidualną poetykę oraz właściwe im sposoby konstruowania pamięci, rodziny, przestrzeni i podmiotowości. Szczególnie cenne jest pod tym względem studium na temat *Prologu* Kuzniecovej, problematyka autobiograficzna pozwala bowiem połączyć tekst literacki z doświadczeniem osobistym pisarki, ale bez redukcji utworu do dokumentu jej życia. Stanowi to zarazem dowód na poszerzanie warsztatu interpretacyjnego Kandydata o kategorie narratologiczne i genologiczne.

W najnowszym dorobku dr. Witczaka zarysował się nowy kierunek badań: literacka utopia i antyutopia. Wyraźnym sygnałem tego „zwrotu” stało się opublikowanie w 2023 roku czterech artykułów: *Z historii gatunku antyutopii literackiej. O (nie)oczywistych powinowactwach „My” Jewgienija Zamiatina i „Metropolis” Thei von Harbou, Robinsonady w prozie Aleksandra Bielajewa, Dzieciństwo w rosyjskich utopiach komunistycznych pierwszej połowy XX wieku, „Nadchodzący świat 1923-2123” Jakowa Okuniewa w kontekście tradycji utopii literackiej*) oraz tekstu *Между технизацией и природой: об утопических проектах городов и их литературных иллюстрациях в русских утопиях первой половины XX века*, który ukazał się już po złożeniu wniosku o wszczęcie postępowania habilitacyjnego („Scando-Slavica” 2026, nr 72).

Podjęmując tę problematykę, Kandydat wychodzi poza obszar emigrantologii, nie rezygnuje jednak z wcześniejszej perspektywy antropologicznej, ponieważ w obu gatunkach dostrzega literacką reprezentację pytań o człowieka i społeczeństwo. O ile wcześniejsza refleksja nad literaturą emigracji koncentrowała się na doświadczeniu utraty przeszłości, o tyle badania nad utopią i antyutopią przesuwają zainteresowanie Badacza ku projektowaniu przyszłości. Jest to ciekawe przesunięcie akcentu, jeśli pamiętać, że zarówno literatura emigracyjna, jak i utopijna odpowiadają, choć inaczej, na pytanie o możliwość życia w innym świecie. Emigrant konfrontuje się ze światem, który utracił, podczas gdy twórca utopii projektuje świat, którego jeszcze nie ma. Antyutopia przestrzega z kolei przed zagrożeniami wynikającymi z próby stworzenia doskonałego porządku. W tym sensie najnowsze artykuły dr. Witczaka można odbierać jako rozszerzenie wcześniejszej problematyki kryzysu świata i człowieka: od świata utraconego ku światu projektowanemu.

Utwory Bielajewa, Okuniewa, Aleksandra Bogdanowa i Jana Łariego Kandydat postrzega nie tylko jako struktury artystyczne, ale również jako przestrzeń konstruowania przyszłości i alternatywnych modeli organizacji społecznej. Wprowadzenie problematyki dzieciństwa do tego obszaru dodatkowo niuansuje perspektywę: dziecko staje się figurą przyszłości, a zarazem przedmiotem ideologicznego kształtowania. Z kolei w komparatystycznym artykule poświęconym powieściom *My* Zamiatina i *Metropolis* von Harbou dr Witczak odczytuje rosyjską literaturę utopijną w ponadnarodowym kontekście kulturowym.

Wartość omówionego pokrótce dorobku dostrzegam w kilku jego cechach. Po pierwsze, przemawia do mnie fakt, że Kandydat od wielu lat zajmuje się literaturą rosyjskiej emigracji. Taka stałość zainteresowań badawczych sama w sobie sprzyja systematycznemu poszerzaniu horyzontu poznawczego, może prowadzić do osiągnięcia pogłębionej, eksperckiej znajomości analizowanego obszaru. Ten właśnie proces dostrzegam u dr. Witczaka, przede wszystkim w jego monografii habilitacyjnej, która wyrosła z serii studiów poszczególnych utworów Janowskiego i zaowocowała całościową rekonstrukcją jego prozy. Publikacja ta dowodzi dojrzałości syntetyzującej Kandydata i zdolności do przechodzenia od interpretacji pojedynczego tekstu ku szerszemu ujęciu problemowemu.

Wysoko oceniam także nowatorstwo wielu publikacji dr Witczaka, który sięgał po postaci i utwory mało znane, niekiedy pomijane w dotychczasowej rusycystyce. Niektórymi z nich zajmował się jako pierwszy (Roszczyn, Felzen) bądź jeden z pierwszych (Janowski, Zurow, Kuzniecowa, Berberowa, Warszawski), innych przywracał po latach przemilczenia do obiegu badawczego (Arcybaszew, Ałdanow), za każdym razem jednak wnosił do stanu badań nad piśmiennictwem rosyjskiej diaspory nowe i cenne ustalenia, przyczyniając się do rozwoju polskiej emigrantologii.

Po drugie, walorem recenzowanych prac emigrantologicznych jest ich spójność. Mimo iż dotyczą one różnych przedstawicieli rosyjskiej diaspory i utworów odmiennych pod względem tematyki, poetyki, genologii i genezy, ogniskują się wokół kilku zasadniczych, wzajemnie dopełniających się oraz przenikających problemów określających kondycję emigrantów: śmierci, samotności, wykorzenienia, utraty, nostalgii, tożsamości, duchowości. Tak zakreślony krąg problemów nadaje poszczególnym publikacjom wewnętrzną logikę i świadczy o krystalizowaniu się samodzielnego profilu naukowego Kandydata.

Skupienie na literaturze emigracyjnej nie oznacza bynajmniej powtarzalności i wtórności kolejnych publikacji, wyraźną właściwością dorobku dr. Witczaka jest bowiem stałe poszerzanie pola badawczego. Dokonywało się ono przede wszystkim w obrębie emigrantologii, w kilku różnych płaszczyznach: osobowej (przejście od Arcybaszewa i Ałdanowa do Janowskiego), genologicznej (od prozy do poezji i publicystyki) czy problemowej (od tematyki śmierci ku zagadnieniom świadomości religijnej, duchowości, dzieciństwa, przestrzeni). Budzi moje uznanie również i ten fakt, że w swoich najnowszych badaniach Kandydat wyszedł poza emigrantologię i zwrócił się ku problematyce utopii i antyutopii oraz współczesnej literatury rosyjskiej (*Trauma transformacyjna i sposoby radzenia sobie z nią we współczesnej literaturze rosyjskiej*), a nawet ku innej dyscyplinie naukowej (*Cudzoziemcy w XVIII-wiecznej Rosji*). Poruszając się ze swobodą po coraz to nowych zagadnieniach, rozszerzając zakres analiz o kolejnych autorów, gatunki, problemy i konteksty,

dr Witczak nieustająco czyni przedmiotem swojego zainteresowania relacje między jednostką, historią i społeczeństwem. W rezultacie jego dorobek charakteryzuje się ciągłością.

Doceniam także zróżnicowanie metodologiczne i interdyscyplinarność warsztatu badawczego dr. Witczaka. Łączy on perspektywę historycznoliteracką z antropologiczną, stosuje podejście intertekstualne i komparatystyczne, nie stroni od narzędzi oferowanych przez genologię, pokazując tym samym, że tekst literacki nie jest dla niego wyłącznie dokumentem epoki ani autonomicznym artefaktem estetycznym, lecz zapisem doświadczenia historycznego, społecznego i egzystencjalnego.

Według przedstawionych przez Kandydata danych jego publikacje uzyskały łącznie 24 cytowania, w tym 15 cytowań z wyłączeniem autocytowań (Google Scholar), natomiast indeks Hirscha wynosi 3. Sumaryczny Impact Factor publikacji Kandydata wynosi 0.

Na osobną uwagę zasługuje działalność redakcyjna i recenzyjna dr. Witczaka, poprzez którą buduje on swoją pozycję w środowisku polskiej rusycystyki. Badacz jest współredaktorem trzech monografii naukowych, w tym dwóch tomów serii „Bydgoskie Studia Literaturoznawcze”, ukazującej się od 2022 roku, oraz autorem pięciu artykułów recenzyjnych: dwóch opublikowanych przed uzyskaniem stopnia doktora i trzech po jego uzyskaniu. Dr Witczak wykonał także trzy recenzje artykułów naukowych, dla czasopism: „Bibliotekarz Podlaski” (2023), „Białorutenistyka Białostocka” (2023) oraz „Facta Simonidis” (2024).

Aktywność ta świadczy o rosnącej pozycji autora w środowisku badawczym i o jego wkładzie w kształtowanie współczesnych badań literaturoznawczych i wymiany naukowej. Z kolei członkostwo w Komisji Kultury Słowian Polskiej Akademii Umiejętności (od 2025 r.) i pełnienie od 2024 roku funkcji członka zarządu oraz sekretarza Komisji Emigrantologii Słowian, działającej przy Międzynarodowym Komitecie Sławistów, wskazuje na zaufanie środowiska naukowego do kompetencji dr Witczaka.

Jego działalność naukowa wykracza poza lokalne i polskie środowisko akademickie, zyskuje stopniowo wymiar międzynarodowy. Dowodzą tego publikacje w zagranicznych recenzowanych monografiach wieloautorskich: wydanej w Moskwie publikacji *Отечественная словесность о войне. Проблема национального сознания* (2015), w zbiorach: *Нижегородский текст русской словесности: художественное постижение национальной ментальности* (Niżny Nowogród 2019) i *Revitalizace hodnot: umění a literatura IV* (Brno 2019); ponadto – udział w zagranicznych konferencjach (Moskwa, Niżny Nowogród, Ryga), współpraca (naukowa, ale także edukacyjna: praca ekspercka w letniej szkole studentów i doktorantów nt. „Literatura rosyjskiej emigracji: postacie – losy – książki”, 2019) z badaczami z Niżnonowogrodzkiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego im. Kuźmy Minina oraz trzy miesięczne staże naukowe: w Uniwersytecie Jeana Moulina w Lyonie (2024 i 2025) i w Uniwersytecie Karola w Pradze (2026, już po złożeniu przez Kandydata wniosku o nadanie stopnia doktora habilitowanego). Dr Witczak odbył także, w ramach programu Erasmus +, na Uniwersytecie Łotewskim (2023).

6. Informacja o spełnieniu przez Kandydata kryterium dotyczącego wykazania się istotną aktywnością naukową lub artystyczną realizowaną w więcej niż jednej uczelni, instytucji naukowej lub instytucji kultury, w szczególności zagranicznej.

Aktywność naukową dr. Witczaka oceniam wysoko, uważam ją za dynamiczną, wieloaspektową i oryginalną. Poszczególne jej elementy (wymienione w pkt. 2b niniejszej

recenzji) pozostają ze sobą funkcjonalnie powiązane i dowodzą, że Kandydat aktywnie uczestniczy w życiu naukowym swojej dyscypliny, współtworzy ją w wymiarze publikacyjnym i instytucjonalnym. Potwierdza to również Nagroda Rektora UKW, przyznana Kandydatowi dwukrotnie, w roku 2019 i 2024.

W mojej ocenie dr Witczak spełnia kryteria określone w artykule 219 ust. 1 pkt. 3 ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o Szkolnictwie Wyższym i Nauce. Wykazuje się istotną aktywnością naukową, którą realizuje przede wszystkim w swojej macierzystej uczelni, ale także w innych uczelniach polskich oraz zagranicznych (Université Jean Moulin Lyon 3, Uniwerszita Karlova w Pradze, Uniwersytet Łotewski).

7. Informacja o osiągnięciach dydaktycznych, popularyzujących naukę i organizacyjnych Kandydata.

Dr Witczak od roku akademickiego 2017/2018 prowadzi na macierzystej uczelni wykłady, konwersatoria i seminaria licencjackie oraz magisterskie na filologii rosyjskiej, studiach wschodnich, edytorstwie oraz lingwistyce stosowanej. Prowadzone przez niego dotychczas przedmioty dotyczyły wiedzy o literaturze, historii literatury rosyjskiej, roszoznawstwa, historii Rosji i praktycznej nauki języka rosyjskiego. Do tej pory Kandydat wypromował 26 prac dyplomowych (23 licencjackie i 3 magisterskie) oraz zrecenzował 38 prac dyplomowych.

W latach 2019-2021 dr Witczak podnosił swoje kompetencje dydaktyczne, uczestnicząc w szkoleniach z zakresu obsługi platformy Moodle, pracy z osobami niepełnosprawnymi, dydaktyki rosyjskiej ortografii i interpunkcji oraz technologii informacyjno-komunikacyjnych w pracy dydaktycznej. Jego działalność dydaktyczna jest wysoko oceniana przez studentów (średnia ocen z ankiet studenckich oscyluje między 4,87 a 5,0 w skali od 1 do 5) oraz przez władze uczelni, które w roku akademickim 2020/2021 uhonorowały go nagrodą Rektora Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego.

Dr Witczak angażuje się także w działalność organizacyjną na swojej uczelni. W latach 2018-2025 brał udział w pracy Komisji Rekrutacyjnej na kierunki rosyjskojęzyczne, był opiekunem rocznika filologii rosyjskiej w roku 2018/2019, członkiem Zespołu Zadaniowego UKW ds. organizacji zajęć dydaktycznych z wykorzystaniem metodyki e-learningu w roku 2019/2020 i koordynatorem Wydziału Literaturoznawstwa ds. organizacji Dni Nauki w roku 2021. Od 2019 roku pozostaje członkiem Rady Naukowej Wydziału Literaturoznawstwa; od 2022 roku – koordynatorem Wydziału Literaturoznawstwa ds. promocji. W ramach pełnienia tej ostatniej funkcji współorganizuje promocyjne wydarzenia uczelniane, np. Dzień Otwarty i Dzień Licealisty. Jest także członkiem Uczelnianej Komisji Wyborczej i Odwoławczej Komisji Dyscyplinarnej dla Studentów, w obu przypadkach na kadencję 2024-2028. Za działalność na rzecz UKW otrzymał w roku akademickim 2022/2023 nagrodę Rektora.

Dopełnieniem aktywności zawodowej Kandydata jest popularyzacja nauki, która znalazła wyraz między innymi w czterech wykładach na temat literatury rosyjskiej, wygłoszonych w latach 2017-2025:

1. o recepcji literatury rosyjskiej w Polsce po 1989 r. – w Mazurskim Ośrodku Doskonalenia Nauczycieli w Ełku, w 2017 roku. Wykład był połączony z przeprowadzonymi przez Kandydata warsztatami z wykorzystania tekstu literackiego na lekcjach języka rosyjskiego w szkole podstawowej i ponadpodstawowej,

2. *Rosyjskie utopie komunistyczne* – dla Koła Naukowego Aurora działającego na Uniwersytecie Warszawskim (2022 r.),
3. *Budowanie lepszego jutra (o utopiach komunistycznych)* – w ramach XVIII Dni Kultury Słowian Wschodnich na Uniwersytecie Zielonogórskim (2023 r.),
4. *Homo sovieticus wobec transformacji ustrojowej we współczesnej literaturze rosyjskiej* – w ramach XX Dni Kultury Słowian Wschodnich na Uniwersytecie Zielonogórskim (2025 r.).

Ponadto w 2017 roku Dr Witczak pracował jako tłumacz trupy teatralnej z Moskwy podczas 37. Warszawskich Spotkań Teatralnych organizowanych przez Teatr Dramatyczny im. Gustawa Holoubka w Warszawie.

Habibant jest członkiem Bydgoskiego Towarzystwa Naukowego (od 2022 r.) i Komisji Kultury Słowian Polskiej Akademii Umiejętności (od 2025 r.).

8. Konkluzja końcowa.

Reasumując przeprowadzoną powyżej ocenę osiągnięć naukowych dr. Witczaka, w tym jego rozprawy poświęconej prozie W. Janowskiego, stwierdzam, że przedstawiony dorobek naukowy stanowi istotny wkład w rozwój dyscypliny literaturoznawstwo oraz spełnia wymagania stawiane kandydatom ubiegającym się o nadanie stopnia doktora habilitowanego. Wyrażam tym samym pozytywną opinię w sprawie nadania dr. Witczakowi stopnia doktora habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie literaturoznawstwo i wnoszę o nadanie mu tego stopnia.

Tolante Brzykay